

Fakultetsopponenten sammanfattar

LARS HOLMSTRAND

Linnéuniversitetet

Lena Tyrén – *”Vi får ju inte riktigt förutsättningarna för att genomföra det vi vill”. En studie om lärares möjligheter och hinder till förändring och förbättring i praktiken* (Göteborg: Göteborgs universitet, 2013)

Lena Tyréns avhandling som lades fram och försvarades i veckan före midsommar i år har titeln ”Vi får ju inte riktigt förutsättningarna för att genomföra det vi vill” och undertiteln ”En studie om lärares möjligheter och hinder till förändring och förbättring i praktiken”.

I avhandlingen beskrivs ett skolutvecklingsprojekt kring skriv- och läslärande med datorn som ett hjälpmedel. Projektet pågår under två läsår och inbegriper totalt 18 lärare, åtta klasser och barn i åldrarna 6-9 år på en skola. Författaren betecknar det som en aktionsforskning som utgår från lärarnas fråga: *”Kan vi använda datorn tillsammans med eleverna som ett redskap så att det kan bidra till utveckling av bättre skriv- och läslärande bland de yngre skolbarnen?”*

Studien har som övergripande syfte ”att analysera och beskriva vad som sker i praktiken när lärarna på Tornskolan introducerar datorn som redskap i skriv- och läslärandet”. Under projektets gång tillkommer ett ytterligare syfte som handlar om att ”beskriva och analysera hur politisk styrning och bakomliggande samhällseliga krafter inverkar på ett pågående utvecklingsprojekt”.

Knutet till dessa syften formuleras forskningsfrågorna: ”Hur förändrar och förbättrar lärarna undervisningen utifrån vad som händer i arbetet med att skriva vid datorn?” och ”Vad händer med skolutveckling och pågående forskning på Tornskolan när grundläggande delar i organisationen sätts under press genom påverkan av ekonomiska omstruktureringar?” Tyrén beskriver sin roll i aktionsforskningsprojektet som innehållande två huvuduppgifter. För det första gäller det att stötta och samtidigt utmana lärarna och för det andra gäller det att finna svar på forskningsfrågorna.

Som läsare av avhandlingen får vi ta del av en tämligen utförlig bakgrund-beskrivning om de förändringar som ägt rum i skola och förskola på senare tid. Vidare redovisar Tyrén för avhandlingen relevant forskning inom skolutveckling med tyngdpunkt på kopplingen mellan politiska reformer och skolutveckling. Hon ger också en översikt rörande IT i skolan och inte minst IT som stöd för skriv- och läslärande. Här lyfter Tyrén fram forskning och beprövad erfarenhet som utmanar den traditionella föreställningen att läsning bör föregå träningen av skrivefärdigheten. Det är framför allt Tragetons (2005) idéer som inspirerat.

Den aktionsforskning som sker i projektet betraktas mot bakgrund av Noffkes (2009) uppdelning i dimensionerna: *personlig*, *professionell*, *politisk* och Carr & Kemmis (1986) kategorier: *praktisk*, *teknisk*, *kritisk*. Som ett slags teoretiska utgångspunkter använder Tyrén så kallad *praktikarkitektur* som relativt nyligen utvecklats av Kemmis & Grootenboer (2008) och Kemmis (2010). Här kan man urskilja ramar som kan vara *kulturella-diskursiva*, *materiella-ekonomiska* eller *sociala-politiska* och innehåll som kan finnas i *sayings* (det semantiska rummet), *doings* (det fysiska rummet) eller *relatings* (det sociala rummet). Dessa begrepp används sedan för att analysera det som sker i projektet.

Projektet äger rum på en stor F-9-skola (med ca 730 elever och 100 anställda) som benämns "Tornskolan". Med hjälp av de uppgifter som lämnas är det emellertid lätt att hitta den skola det handlar om. Även de deltagande lärarna får påhittade namn. Jag anser att det finns anledning till att på allvar diskutera om det verkligen är förenligt med rimliga etiska överväganden att "anonymisera" personer som bidrar tillsammans med forskaren i ett gemensamt utvecklingsprojekt. De insatser de gör blir ju på det här viset osynliggjorda och inte offentligt tillgodoräknade dem som personer något som i sig inte förefaller särskilt etiskt korrekt. Detta måste givetvis ställas mot andra överväganden om att inte skada etcetera men i normala fall borde alla medverkande kunna stå med sina riktiga namn.

Initiativet till projektet togs av lärare på skolan som hade lyssnat på en föreläsning som Lena Tyrén höll om skriv- och läslärande med stöd av IT. I maj 2008 hålls ett möte där ett samarbete beslöts. Det blir en kombination av utvecklingsprojekt där Tyrén bidrar med sin kunskap och där hon samtidigt får möjlighet att studera vad som händer i projektet. Vid samma tillfälle ger skolans rektor goda förutsättningar för verksamheten i form av tid för de medverkande lärarna (att ha kvällsmöten och tid för dagboksskrivande och reflektion). Vidare utlovas fyra datorer till varje klassrum.

I augusti 2008 startar projektet med fokussamtal och intervjuer i samband med terminens början. Det är sammanlagt 18 lärare i åtta klasser med elever i åldrarna sex till nio år som deltar. I stort sett löper projektet som planerat detta inledande läsår (2008/2009) men i slutet av vårterminen aviseras stora nedskärningar på skolan och kommande läsår (2009/2010) är villkoren för projektet

radikalt försämrade. Ändå fortsätter det men med de rådande förutsättningarna går det för ”halv maskin” och samarbetet avslutas i och med detta läsårs slut. Under tiden fram till färdig avhandling arbetar respondenten med att analysera sitt material, ta del av relevant forskning och att skriva avhandlingsmanus.

De forskningsmetoder som Tyrén använder sig av är framför allt fokussamtal med de deltagande lärarna och observationer i klassrummen av arbetet med skriv- och läslärande med IT-stöd. Därutöver för hon mer informella samtal med lärarna och dokumenterar de olika möten de har tillsammans, inte minst de kvällsmöten som kunde äga rum under det inledande läsåret. Som stöd för hon också dagbok.

I avhandlingen behandlas hur de sedvanliga forskningsetiska kraven tillgodosetts. Eftersom det här handlar om aktionsforskning tar Tyrén också upp diskussionen om trovärdighet och giltighet och resonerar om hur de av Anderson & Herr (1998) föreslagna fem validitetskriterierna (demokratisk, katalytisk, process-, resultat- och dialogisk validitet) har uppfyllts.

Resultaten visar att lärarna i fokussamtalen inför starten är bekymrade över tidspressen och funderar över hur tidigare arbetsmetoder kan lämnas eller modifieras. De känner en viss osäkerhet inför vad som ska komma och undrar om de får efterfrågad kompetensutveckling och om de utlovade datorerna verkligen kommer. Det visar sig att deras farhågor var realistiska – någon särskild kompetensutveckling blir det inte och datorerna är försenade.

Hur blir det då med verksamheten i klassrummet? Ja, inte oväntat uppstår det vi kan kalla ”datorstrul”, alltså en del tekniska och praktiska problem med att få datorerna att fungera som tänkt. Detta avhjälpas så småningom och det går att använda datorn som ett på många sätt värdefullt komplement. Det blir visserligen stökigare i klassrummet men överlag ser de deltagande lärarna möjligheter med datorstödet och det avsedda arbetssättet. Ambitionsnivån när det gäller utvecklingsprojektets inriktning på att förändra hur man arbetar med skriv- och läslärandet varierar tydligt bland lärarna. Några är entusiastiska och utvecklar sin praktik i betydande grad medan andra gör mer beskedliga anpassningar av sitt tidigare arbetssätt.

Det kan konstateras att en samsyn saknas i den (ganska stora gruppen) deltagande lärare. Ansatser till en sådan skulle kanske kunna uppstå i de gemensamma möten (kvällsmöten) där diskussioner och erfarenhetsutbyte äger rum. I varje fall betonar lärarna att de ser mötena som viktiga och värdefulla.

Under det andra projektåret inträffar som nämnts betydande förändringar i villkoren för verksamheten. Skolan åläggs ett kraftigt sparbeting och det blir stökigt med personalomsättning och omorganisation. Nu ges inte längre tidsmässigt utrymme för kvällsmöten. Andra möten planeras visserligen men vissa ställs in och bara något enstaka möte äger rum. Förskollärare och fritidspedagoger bortkopplas från utvecklingsprojektet och den tidigare så lovande utveck-

lingsprocessen avstannar. En ny lärare tvingas delta i projektet och föräldrar protesterar mot ett lärarbyte som dock tillsvidare inte sker.

Trots hindren så fortsätter de flesta lärarna att arbeta med datorn som redskap. I förskolan är det bara en lärare, Gerd, som arbetar vidare med datorn i skriv- och läslärandet. Det finns faktiskt fördelar med arbetssättet anser lärarna. Som ett belägg för att det fungerar anförs elevernas resultat på de nationella proven i år 3 (2011) som är ovanligt goda.

Ett annat men inte desto mindre mycket intressant observandum är att lärarna efter utvecklingsprojektets slut startar studiecirklar kring matematik och läsförståelse. Detta kan sannolikt ses som ett tecken på att utvecklingsprojektet gett dem smak för gemensamma diskussioner och erfarenhetsutbyten, något som de också uttryckt vikten av under projektets gång. Tyrén noterar att det på Tornskolan råder fortsatt ekonomisk ryckighet efter projektperiodens slut.

I avhandlingens avslutande del tar Tyrén upp diskussionen kring tre viktiga områden som arbetet handlar om. För det första gäller det frågan om IT i skolan och hinder och möjligheter för dess konstruktiva nyttjande. Här blir avhandlingens titel som också är ett direkt citat från en av de deltagande lärarna en talande sammanfattning: ”Vi får ju inte riktigt förutsättningar för att genomföra det vi vill”. Det handlar framför allt om avsaknad av relevant kompetensutveckling, försenade datorer och när de väl kommer tekniska vårigheter som uppkommer. Det andra området är den omstrukturering som skolan drabbas av och som ställer till det för det aktuella skolutvecklingsprojektet. Även här blir titelcitatet synnerligen träffsäkert. Men som Tyrén också framhåller missgynnas skolutveckling generellt av den ryckiga ekonomiska styrning som skolan utsatts för på senare tid. Likaså inom det tredje diskuterade området – aktionsforskning – blir naturligtvis det aktuella citatet relevant. En tydlig slutsats som förtjänar att framhållas är att det är viktigt och sannolikt absolut grundläggande för skolutveckling att tid avsätts för pedagogiska samtal.

Bortsett från några smärre svagheter – en och annan ”lös golvbräda” om vi betraktar avhandlingen som en byggnad – anser jag att avhandlingen har flera starka sidor. Framför allt är omprioriteringen och tillägget av det andra syftet under projektets gång förtjänstfullt. Här följer Tyrén ett helt nytt spår och vidgar sitt perspektiv till att handla om ”politisk styrning och bakomliggande samhälleliga krafter” och vad detta innebär för skolutveckling. För det andra tar Tyrén i många av de frågor som berörs i avhandlingen klart ställning och uttrycker värtaligt och med goda argument som stöd sin egen åsikt. Detta ser jag som en kvalitet särskilt inom aktionsforskning och något som borde vara efterföljansvärt även i andra sammanhang eftersom väl få numera tror på att samhällsforskaren kan vara helt neutral och ”objektiv”.

Vidare resulterade projektet i flera intressanta resultat och ett som jag särskilt har fäst mig vid är att det verkar som om lärarna låtit sig inspireras och fortsätter med kollektiva arbetsformer (i form av studiecirklar). Kanske är detta tydliga

inslag av gemensamma diskussioner som drivkraft ett värdefullt bidrag till forskningen om skolutveckling.

På en principiellt viktig punkt har jag emellertid vissa invändningar. Det gäller vad detta egentligen är för slags avhandling. Tyrén skriver in sig i aktionsforskningstraditionen. Denna är som hon påpekar tämligen heterogen och hennes bidrag hör närmast hemma inom en inriktning på praktiskt användbar kunskapsutveckling i skolsammanhang. Hon framhåller att lärarna ska ses som medforskare samt vikten av deltagande och ömsesidighet i samarbetet mellan deltagare och forskare. Vidare betonas ett demokratiskt och kollektivt deltagande och att det finns en tydlig emancipatorisk ambition i forskningen. Samtidigt konstaterar hon att aktionsforskning för henne själv innebär ”möjlighet att delta i praktiken och att på nära håll handleda lärarna” (s 52). Tyrén är tydlig med att hennes uppgift i utvecklingsprojektet även är att ”studera genomförandet och dess effekter”. Det hela blir för mig en smula motsägelsefullt.

Det hade varit bättre att vara tydlig på vad som kännetecknar just det här aktionsforskningsprojektet och inte antyda övertoner som inte riktigt stämmer. Vad som härigenom aktualiseras är emellertid något principiellt mycket viktigare. Det gäller det som framstår som allt nödvändigare, nämligen att skilja mellan olika – var för sig helt berättigade – varianter av så kallad aktionsforskning. I den gren som brukar benämnas Participatory Action Research eller Participatory Research (på svenska ungefär ”deltagarbaserad aktionsforskning” respektive ”deltagande forskning”) betonas (betydligt mer) det deltagande och demokratiska inslaget som förenklat uttryckt innebär att man ”forskar tillsammans”. Detta betyder att man utgår från en ”extended epistemology” (se t ex Reason & Bradbury 2001) där olika slag av kunskaper används, inte minst deltagarnas. Även forskningsprocessens olika steg genomförs idealt tillsammans eller i alla fall med stort inslag av inflytande från deltagarna. Det är då det blir aktuellt att hävda att det utifrån ett vetenskapsteoretiskt perspektiv finns anledning att tala om ett nytt paradigm (ibid, jfr också Holmstrand 2006) som framför allt innebär ett demokratiskt och demokratiserande språng. Så min poäng blir att delar av det som i avhandlingen benämns aktionsforskning kanske bör ses som en relativt traditionell form av forskning. Detta finns det nog anledning att diskutera vidare i forskarsamhället.

Avslutningsvis uppskattar jag på många sätt avhandlingen, som har en utmärkt titel med sitt träffande citat och som dessutom provocerat fram ovanstående betraktelse!

REFERENSER

- Anderson, H. & Herr, K. (1998) The new paradigm wars: Is there room for rigorous practitioner knowledge in schools and universities? *Educational Researcher* 28(5), 12-21.
- Carr, W. & Kemmis, S. (1986) *Becoming critical: education knowledge and action research*. London: Falmer Press.
- Holmstrand, L. (2006) deltagarorienterad aktionsforskning – ett nytt paradigm? I: Wingård, B. (red): Livslång nyfikenhet. En vänbok till Gunilla Härnsten. Stockholm: HLS Förlag, ss 125-139.
- Kemmis, S. (2010) What is professional practice? Recognizing and respecting diversity in understandings of practice. *Elaborating Professionalism: Studies in Practice and Theory*, vol 5, 139-165.
- Kemmis, S. & Grootenboer, P. (2008) Situating praxis in practice. In: Kemmis & Smith (Eds.) *Enabling praxis: Challenges for education*, Rotterdam: Sense Publications, pp 37-62.
- Noffke, S. (2009) Revisiting the professional, personal and political dimensions of action research. In: Noffke & Somekh (Eds.) *The SAGE handbook of educational action research*, Los Angeles: SAGE, pp 6-23.
- Reason, P & Bradbury, H. (2001) Introduction: Inquiry and participation in search of a world worthy of human aspiration. In: Reason & Bradbury (Eds.) *Handbook of action research*. London: SAGE Publications, pp 1-14.
- Trageton, A. (2005) *Att skriva sig till läsning: IKT i förskola och skola*. Stockholm: Liber.
- Tyrén, L. (2013) ”Vi får ju inte riktigt förutsättningarna för att genomföra det vi vill”. En studie om lärares möjligheter och hinder till förändring och förbättring i praktiken. *Göteborg Studies in Educational Sciences* 337. Göteborgs Universitet: Acta Universitatis Gothoburgensis.